

ƏRİYİN (*Prunus armeniaca* L.) MORFOLOJİ, POMOLOJİ VƏ FENOLOJİ ƏLAMƏTLƏRİNDƏN VƏ MİKROSATELLİT MARKERLƏRİNDƏN İSTİFADƏ EDƏRƏK DƏYİŞKƏNLİYİNİN TƏDQIQI

Əminə Rəkidə

AR ETN Genetik Ehtiyatlar İnstitutu, Bakı
aminkarakida@mail.ru

Gülçiçəklilər fəsiləsinə aid olan və bütün dünyada geniş yayılmış mühüm meyvə bitkilərindən biri də ərikdir (*Prunus armeniaca* L.). Azərbaycanda bu bitki min illərdir ki, becərilir və onun sahəsi ildən-ilə genişləndirilir. 10 (morfoloji, pomoloji, fenoloji) əlamətlər əsasında və 17 mikrosatellit molekulyar markerdən istifadə etməklə Azərbaycanda becərilən 61 ərik sort və forması qiymətləndirilmişdir. Bütün genotiplər yüksək səviyyədə dəyişkənlik nümayiş etdirmişdir. Kütləsinə görə meyvələri kiçik meyvələr (<40 q) və böyük meyvələr (>40 q) olmaqla 2 qrupa bölünür. Meyvə kütləsi 70 q-dan yuxarı olan Ordubad əriyi, Ağ ərik, Mayovka 2 (Tərtər) və Ağ ərik Gülnar kimi sortlar çox irimeyvəli hesab edilir. Ümumiyyətlə, meyvələr qabığının əsas rəngi və lət rəngi sarı olmaqla, yüksək şəkərlilik ilə xarakterizə olunmuşdur. Naxçıvan nümunələri arasında bir neçə morfoloji, pomoloji və fenoloji əlamət arasında yüksək korrelyasiya müəyyən edilmişdir. Pirson korrelyasiya indeksi ilə ən yüksək korrelyasiya tumurcuqlanma müddəti və çiçəklənmə müddəti, meyvə kütləsi və meyvə uzunluğu, çiçəklənmə müddəti və məhsul yığımı müddəti arasında qeydə alınmışdır. Tərtər, Goranboy və Ağdaş rayonlarında yetişdirilən ərik nümunələrində tumurcuqlanma müddəti ilə çiçəklənmə müddəti, tumurcuqlanma müddəti ilə məhsul yığımı müddəti, tumurcuqlanma müddəti ilə yarpaqların tökülmə müddəti, çiçəklənmə müddəti ilə məhsul yığımı müddəti, çiçəklənmə müddəti ilə yarpaqların tökülmə müddəti, məhsul yığımı müddəti ilə yarpaqların tökülmə müddəti arasında ən yüksək Pirson korrelyasiya indeksi qeydə alınmışdır ($r=1.00$; $p<0.05$). Bununla belə, digər morfoloji, pomoloji və fenoloji əlamətlər arasında aşağı və ya əhəmiyyətsiz korrelyasiya aşkar edilmişdir. Əsas komponent analizi nəticələrinə əsasən, bütün əlamətlər əsasında müəyyən edilmiş 3 göstərici element variasiyaların 76,69%-ini (Naxçıvan) və 87,02%-ini (Tərtər, Goranboy, Ağdaş) təşkil etmişdir. NJ klaster analizi ərik genotiplərini yeddi əsas klasterdə qruplaşdırmışdır. Ərik kolleksiyasının 6 müxtəlif ilişkili qrupda yerləşən 17 SSR lokusu üzrə qiymətləndirilməsi aparılmış, ümumilikdə 138 bənd sintez olunmuş, hər bir praymerlə sintez olunmuş allellərin sayı 4-14 arasında dəyişərək, orta hesabla 8.1 allel təşkil etmişdir. Gözlənilən heteroziqotluğun, müşahidə olunan heteroziqotluğun və polimorf informasiya tutumu ortalamasının müvafiq olaraq 0.72, 0.83 və 0.68 olduğu müəyyən edilmişdir. İnanıq ki, bu tədqiqat regionlarda gələcək seleksiya proqramlarında ərik rüşeym plazmasının effektiv idarə edilməsinə və davamlı istifadəsinə töhfə verəcəkdir.